

Тематика театралізованих ігор, як правило, має повчальний напрямок, який заключається в кожній казці та повинна знайти місце в імпровізованих постановках. Це – дружба, доброта, чесність, сміливість. Дитина починає ототожнювати себе з образом. Здатність до такої ідентифікації дозволяє через образи впливати на дітей. Самостійне розігрування ролі дітьми із затримкою психічного розвитку дозволяє формувати досвід моральної поведінки, вміння здійснювати вчинки згідно цих норм [2, с. 163].

Таким чином, дослідження Є.А.Медведєвої та І.Ю.Левченка показали, що театралізовані ігри виховують у дітей виразність рухів і мовлення, розвивають фантазію, уяву, творчу самостійність, удосконалюють увагу, зорове сприймання. Ця форма роботи дає можливість психологу успішно реалізувати цілий ряд задач, однією з яких є соціально-емоційний розвиток дітей. Але більш високі потенційні можливості дошкільників із ЗПР у будь-якому певному виді діяльності не знімають необхідності розвитку цих якостей в інших видах мистецтва. Активізація навіть слабо виражених особистісних проявів в тих видах мистецтва, в яких дитина відчуває труднощі (в силу наявних порушень), необхідна, оскільки забезпечує всебічний гармонійний розвиток

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ілляшенко Т. Затримка психічного розвитку у дітей: причини виникнення та корекція // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: Наук. метод. зб. – К., 2000. – 164 с.
2. Е.А. Медведєва, І.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А. Добровольська. Артпедагогіка и арттерапия в специальном образовании: Учебник для вузов. – М.: Академия, 2001. – 248 с.
3. Лубовский В.И., Кузнецова Л.В. Психологические проблемы задержки психического развития // Дети с задержкой психического развития / Под ред. Т.А. Власовой, В.И. Лубовского, Н.А. Цыпиной. – М., 1984. – 286 с.
4. Тарасюк С. Внутрішні чинники соціально-комунікативної активності дітей із затримкою психічного розвитку // Дефектологія. – 2001. – №2. – С.14-17.

УДК 376-056.36:159.952

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ УВАГИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Бугера Ю.Ю.

Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

У даній статті розглядаються питання становлення уваги у нормально розвинених та розумово відсталих молодших школярів та визначаються умови розвитку її властивостей під час навчальних занять.

В данній статті розглядаються питання розвитку уваги в нормально розвинених та розумово відсталих молодших школярів та визначаються умови розвитку її властивостей під час навчальних занять.

Summary: This article examines the development of attention in normally developed and mentally younger pupils and the conditions of the properties during training sessions.

Ключові слова: увага, порушення уваги, властивості уваги, корекція уваги.

Ключевые слова: внимание, нарушения внимания, свойства внимания, коррекция внимания.

Keywords: attention, violation of attention, properties of attention, correction of attention.

На сучасному етапі в Україні відбуваються якісні зміни не лише в системі загальної, але й спеціальної освіти дітей. Свідченням цього є оновлення структури навчальних закладів різних типів і змісту навчання в них відповідно до вимог Державного стандарту загальної та спеціальної (корекційної) освіти, що, зокрема, обґрунтовано в законі України «Про освіту», «Законі про спеціальну освіту», «Концепції спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку в Україні на найближчі роки та перспективу», «Концепції державного стандарту спеціальної освіти».

У психічному розвитку розумово відсталих дітей вагоме місце відводиться проблемі дослідження уваги як базової складової психічного процесу, що тісно пов'язано з перцептивно-когнітивним розвитком дитини.

Увага займає провідне місце серед інших психічних процесів та розглядається як психофізіологічний стан, що характеризує динамічні особливості пізнавальних процесів та забезпечує організацію усїєї психічної діяльності, зокрема:

- забезпечує організований і цілеспрямований відбір інформації,
- вибірково і тривалу зосередженість психічної активності на об'єкті або діяльності,
- спрямованість і вибірковість пізнавальних процесів.

- Увагою визначається точність і деталізація сприймання, вибірковість пам'яті, направленість і продуктивність мислення і уяви. Таким чином, від уваги залежать якість і результати функціонування усїєї пізнавальної системи [1, с.34 – 38 ; 6].

- На ранніх етапах розвитку проходить структурно-функціональне дозрівання центральної нервової системи, саме тому при негативних впливах на неї спостерігаються різні розлади уваги. За визначенням Л.Волинської, З.Огороднійчук, О.Скрипченко, розлади уваги – це стійкі патологічні зміни у зосередженості, спрямованості і вибірковості психічної діяльності людини, зумовлені психічними захворюваннями або органічними ураженнями головного мозку, зокрема його лобних ділянок [1, с.34 – 38 ; 4, с.120 – 121].

- Вивчення досліджень А.Лурія та Є.Хомська показує, що існують такі основні форми порушень уваги:

- Модально-неспецифічна форма порушень, яка виникає при ураженні, патологічним процесом, лобної ділянки і неспецифічних серединних структур мозку. Ці порушення проявляються одночасно в багатьох видах психічної діяльності і при сприйманні подразників різної модальності.

- Модально-специфічна – виникає при ураженні однієї сенсорної системи (зорової, слухової, та ін.) і обмежується тільки цією модальністю. Ці розлади проявляються як неухважність до подразників лише певного виду. Так, наприклад, при ураженні потиличної ділянки кори головного мозку спостерігається порушення лише зорової уваги [1, с. 34 – 38; 4, с. 120 – 121].

- Аналіз клінічних та патофізіологічних досліджень М.Певзнер показав, що одним із провідних первинним порушенням вищої нервової діяльності у розумово відсталих дітей є патологічна інертність нервових процесів. Це доповнює вчення П.Гальперіна щодо даного питання, зокрема він зазначає на тому, що однією з причин слабкості уваги є неповноцінність нервових процесів, але разом з тим він розглядає увагу як навичку, що формується на протязі життя [2].

- Вивченням закономірностей та особливостей розвитку уваги у дітей з розумовою відсталістю займалися такі дослідники, як: І.Баскакова, С.Лієпін, Л.Переслені, які виявили, що у даної категорії дітей спостерігаються суттєві відхилення у розвитку уваги та її властивостей. Зокрема, багато з них не можуть концентрувати свою увагу на чомусь, вони відволікаються, переключаючись на інші об'єкти [2; 5, с. 246 – 249].

- Вище розглянуті нейрофізіологічні та клініко-психологічні характеристики уваги дають нам змогу побачити, що рівень розвитку уваги в учнів допоміжної школи досить низький. З цього приводу, як зазначають С.Рубінштейн, В.Синьов, О.Хохліна, М.Матвєєва розумово відсталі діти дивлячись на об'єкти чи їх зображення, не помічають при цьому притаманних їм важливих елементів. Першою причиною недостатності рівня розвитку уваги у розумово відсталих дітей є коливання психічної активності, що являється проявом несталих, короточасних фазових станів в корі головного мозку, тобто через швидку виснаженість психічної активності. Ця виснаженість спостерігається не тільки до кінця дня, вона може настати на першому уроці після деякого розумового напруження. Зниження і коливання тону психічної активності може бути у кожного школяра з ослабленою нервовою системою, однак у багатьох учнів допоміжної школи вони виникають постійно і дуже часто.

- За даними Е.Мандрусової, цереброастенічні стани, що спостерігаються у дітей з розумовою відсталістю, призводить до значних труднощів засвоєння знань. Коливання уваги заважають їм засвоювати програму допоміжної школи.

- У розумово відсталих молодших школярів порушена як мимовільна, так і довільна увага. Для них характерною є пасивна мимовільна увага, яка супроводжується надмірним відволіканням. Обсяг уваги обмежується 2 – 3 об'єктами, тоді як у нормі становить 5 – 7 одиниць. Більшість розумово відсталих школярів можуть досить тривалий час виконувати інтенсивно нескладну одноманітну роботу, але при цьому допускають велику кількість помилок [5, с. 246-249]. Дана категорія дітей мають знижену здатність до розподілу, що має місце при одночасному виконанні двох або більше видів діяльності. Коли їм пропонується виконати будь-яку діяльність одночасно з виконанням завдання іншого виду діяльності, то учні найчастіше не справляються з поставленим завданням. Лише за умови спеціального організованого корекційного впливу у розумово відсталих дітей підвищується здатність до розподілу уваги, але при виконанні різних завдань знижується рівень її стійкості [2; 5, с. 246-249].

- Для розумово відсталих молодших школярів характерними є труднощі переключення уваги з одного об'єкта на інший у зв'язку з патологічною інертністю процесів збудження та гальмування. Значна кількість різних

видів діяльності, які вчитель пропонує дітям на уроці, викликає стомлюваність учнів, наслідком якої є несвідоме переключення уваги з одного завдання на інше, тобто відбувається відволікання уваги дітей від виконання основного виду роботи і переключення на інші види діяльності, або відволікаючі фактори. Але розумово відсталі молодші школярі успішніше виконують завдання, які потребують переключення уваги під час роботи не з абстрактними, але з більш конкретними матеріалами [5, с. 246-249].

- У дослідженнях С.Лієпінь виявленні відмінності властивостей уваги у розумово відсталих дітей залежно від структури дефекту. Серед них найменше відхилень обсягу, стійкості, розподілу та динаміки уваги спостерігається у дітей з неускладненою формою олігофренії. У дітей з переважанням процесів збудження спостерігається значне відставання за показниками якості, стійкості та розподілу уваги. Виявлено відносно швидкий темп роботи, який супроводжується великою кількістю помилок. Дітям даної категорії притаманний низький розподіл уваги. Діти з переважанням процесу гальмування мають найвищий показник стійкості уваги, більшість з них не здатні до розподілу уваги. Спостерігається значна динаміка розвитку за всіма показниками, але до третього класу її рівень, порівнюючи з даними інших категорій розумово відсталих дітей залишається найнижчим [2].

- Теоретико-експериментальне дослідження властивостей уваги у навчальному процесі (А.Кличев, М.Лила, Є.Мілерян, Ю.Рождественский, В.Страхов) показали не лише сутність, зміст та розвиток уваги під час навчальної діяльності, але й відмітили роль окремих властивостей уваги на процес навчання, оскільки, значення уваги у навчальній діяльності обумовлене не лише її видами, але й властивостями (обсяг, стійкість, розподіл), які значною мірою визначають успішність засвоєння знань учнів під час уроку.

- Детальний аналіз наукових праць ряду авторів (А.Кличев, С.Лієпінь, О.Горохова, С.Рубінштейн, та інші), показує, що кожна властивість уваги, яка проявляється у розумово відсталих молодших школярів на уроці має певне значення для успішного та результативного засвоєння ними знань, при цьому, провідна властивість завжди пов'язана з іншими, а рівень успішності у навчанні пов'язаний з поєднанням великої кількості цих властивостей і вищим рівнем їх розвитку.

- Дослідження кількісних та якісних характеристик, сутності та змісту властивостей уваги (обсяг, стійкість, розподіл) показали, що вони не є сталою величиною і можуть змінюватись у процесі навчальної діяльності за допомогою відповідних психолого-педагогічних умов, а саме:

- при використанні активуючої інструкції, що сприяє розширенню обсягу уваги, оскільки, в значній мірі, обсяг залежить від різної мотивації і установки до сприймання;

- у процесі попереднього ознайомлення і активної діяльності учнів з об'єктами, які сприйматимуться за умов включення їх у обсяг уваги;

- при використанні надмірної кількості об'єктів спостереження чи вивчення, або навпаки при надмірному обмеженні кількості об'єктів може спостерігатись звуження обсягу уваги, при цьому оптимальною для молодших школярів допоміжної школи є кількість – 3 – 5 об'єктів сприймання. Саме кількість пропонованої дітям інформації може впливати як негативно так і позитивно на обсяг процесу уваги;

- при спрямуванні та розробці відповідних завдань уроку потрібно звертати увагу на підвищення точності та правильності їх виконання, а не на збільшення темпу роботи [2], враховуючи значні відхилення в стійкості уваги у розумово відсталих молодших школярів порівняно до норми.

- З цього приводу суттєвим є дослідження ряду авторів (Б.Ананьєв, Є.Мілерян, І.Страхов та інші [1, с. 34 – 38] щодо проблеми розвитку уваги під час навчальної діяльності, які серед основних проблем навчання виділяють оптимізацію та активізацію процесу уваги школярів у навчальному процесі.

- Отже, успішність у навчальній діяльності залежить від розвитку уваги, проте якості організації навчальної діяльності молодших школярів є також, важливим фактором її розвитку. Теоретичні основи та положення щодо структури уваги, її сутності, властивостей дають можливість педагогу впроваджувати правильне керівництво навчальним процесом, яке дає змогу спрямовувати навчальний та методичний матеріал на розвиток та корекцію властивостей уваги.

- Підвищення активності уваги учнів на уроках обумовлено рядом педагогічних факторів (зміст уроку; педагогічне забезпечення процесу навчання: методи, засоби, прийоми навчання; рівень розвитку структурних компонентів уваги), які враховують вікові, індивідуальні та психофізіологічні особливості молодших школярів.

- Автор М.Шордакова розробила педагогічні умови розвитку уваги учнів у процесі проведення уроку, а саме:

- правильний темп подачі матеріалу;

- різноманітність використання педагогічного забезпечення процесу навчання (методи, засоби, прийоми);

- системне та логічне використання наочних методів при усвідомленні навчального матеріалу у всій багатообразності його якостей, властивостей та значимості для школярів [2].

- Аналіз індивідуальних особливостей уваги молодших школярів за Н.Дієвою показав, що на особливості різних властивостей уваги учнів впливають наступні фактори:

- загальний розумовий розвиток дитини;
- рівень пізнавальної активності молодшого школяра;
- наявність інтересів до різних видів діяльності;
- самостійність дітей під час виконання завдань;
- організованість діяльності дітей;
- загальна дисциплінованість школярів під час уроків;
- достатній рівень розвитку вольової сфери;
- чітке виконання розпорядку [2].

Слід зазначити на тому, що увага учнів початкових класів, перш за все, залежить від зацікавленості навчальним матеріалом та мотивів учня, і за своїм характером у багатьох випадках вона є мимовільною. Особливо це стосується дітей з розумовою відсталістю, у яких має місце низький рівень довільності усєї пізнавальної діяльності, у тому числі й уваги. Саме тому, головним завданням педагогів та дефектологів є створити позитивну мотивацію та викликати інтерес учнів до навчального матеріалу і загалом процесу навчання. За умови наявності позитивних мотивів до учіння дитина зможе більш тривалий час сконцентрувати свою увагу на об'єкті пізнання, що дасть змогу атенційним процесам характеризуватися більшою довільністю.

Наукові дослідження показали, що стимуляцією щодо формування в учнів позитивної мотивації до учіння є:

- Наявність ігрових компонентів у дидактичних заняттях.
- Спрощення та доступне викладання навчального матеріалу.
- Зв'язок навчального матеріалу з життєвим досвідом дітей.
- Орієнтація вчителя на відповідні види заохочення учнів.
- Вище розглянуті напрямки позитивної стимуляції мотивації до учіння має велике значення, оскільки у дітей з розумовою відсталістю спостерігається зниження пізнавальної активності, тому наявність частих словесних покарань та негативної оцінки їх діяльності може призвести до зниження у дитини бажання вчитися взагалі.

Обґрунтування праць дослідників (С.Рубінштейн, П.Гальперін, В.Петровський та інші) показує, що формування та корекція уваги у розумово відсталих школярів тісно пов'язані з розвитком особистості, оскільки, увага супроводжується формуванням таких особистісних якостей, як: самостійність, дисциплінованість, наполегливість тощо. Притаманні учням з розумовою відсталістю порушення довільної уваги перешкоджають формуванню в них цілеспрямованості поведінки і діяльності, різко знижують їх працездатність. Тому, досить важливим є структурування уроків, з урахуванням динаміки працездатності учнів, що передбачає подачу нового матеріалу за відповідними рівнями сприйняття та диференціації, а саме, бажано подавати важливий матеріал до середини уроку, оскільки, рівень включення, кожної окремої дитини з розумовою відсталістю, триває значно довше і менш результативно.

Теоретико-практичне вивчення загальної та спеціальної, фізіологічної та психолого-педагогічної літератури, практичного досвіду вчителів у напрямку розвитку уваги під час уроків у молодших нормально розвинених та розумово відсталих школярів дав нам змогу зробити наступні висновки.

Увага – багатовимірне психологічне явище, її рівень багато у чому залежить від поєднаної та взаємопов'язаної роботи усіх її складових (обсяг, стійкість, концентрація, інтенсивність, розподіл та переключення). Якщо рівень розвитку будь-якої із властивостей уваги занижений або порушений у дитини, то це призводить до зниження її активності, працездатності та успішності. Тому важливим, на нашу думку, є те що розвиток уваги повинен відбуватися не лише на спеціально організованих корекційних заняттях, але й у всьому навчально-виховному процесі, допоміжної школи, що обов'язково слід враховувати при плануванні та організації навчальної діяльності даної категорії дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дети со сложными нарушениями развития. Психофизиологические исследования / Под ред. Л.П. Григорьевой. – М.: Издательство «Экзамен», 2006. – 352с.
2. Лиепинь С.В. Особенности внимания умственно отсталых младших школьников: Дис. канд. психол. наук: 19.00.10/АПН НИИД – М., 1977 – 118 с.
3. Лиля Н.Н. Развитие свойств внимания в процессе обучения учащихся начальных классов Дис. канд. психол. наук: 19.00.07/КГПИ им. А.М. Горького. – К., 1987 – 163с.
4. Психологічна енциклопедія /Упор. О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

5. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
6. Хрестоматія по вниманию / Под ред. А.Н. Леонтьева. – М.: Узд-во МГУ, 1976. – 305с.

УДК: 159.922.761:376.38.

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗНМ

Гріньова О.М.

кандидат психологічних наук, доцент

Гроза О.С.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ ім. М.П. Драгоманова

У статті вивчаються проблеми особистісного розвитку дітей з вадами мовлення. Представлено результати теоретичного аналізу й експериментального дослідження особливостей особистісного розвитку дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення.

В статтє изучаются проблемы личностного развития детей с нарушениями речи. Представлены результаты теоретического анализа и экспериментального исследования особенностей личностного развития детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи.

The problems of preschool children personal development are researched in the article. The results of theoretic analysis and experimental investigation of personal development's special features of elder preschool children with general speech dissability are represented.

Ключові слова: особистість, особистісний розвиток, самооїнка, тривожність, мотиви, загальне недорозвинення мовлення, дошкільний вік.

Ключевые слова: личность, личностное развитие, самооценка, тревожность, мотивы, общее недоразвитие речи, дошкольный возраст.

Key words: personality, personal development, self-estimation, uneasiness, motives, general speech dissability, preschool age.

На сучасному етапі розбудови Української держави одним із пріоритетних завдань системи освіти є формування молодого покоління українців з високим рівнем самоактуалізації, духовних цінностей, моральності, особистісного розвитку в цілому. Важливим аспектом даної проблеми є вивчення феномену особистості на різних вікових етапах її становлення. Дошкільний вік є найбільш сензитивним для формування пізнавальних процесів, емоційно-вольової та особистісної сфер психіки.

Засвоєння життєвого досвіду дитиною, формування у неї світогляду, системи ціннісних орієнтацій, побудова життєвих планів відбувається в процесі мовленнєвої і немовленнєвої діяльності в умовах активної взаємодії з дорослими і однолітками.

Психолого-педагогічні дослідження переконливо засвідчують важливу роль спілкування з однолітками у формуванні особистості дитини і її взаємин з іншими дітьми (Л.І.Божович [1], С.П.Нечай [8]). Порушення спілкування і пов'язане з ним негативне емоційне самопочуття дитини з вадами психофізичного розвитку часто призводить до непродуктивного формування міжособистісних стосунків. Наявність мовленнєвого дефекту, його усвідомлення і, як наслідок, фіксація на дефекті, часто негативно впливає на формування особистості дитини і її стосунків з значущими іншими. Оскільки особистісний розвиток дитини може відбуватись лише в соціумі, в умовах її спілкування з іншими людьми, то наявність у дитини дефекту мовлення, специфіка її міжособистісних стосунків зумовлює наявність ряду особливостей в формуванні особистості дитини з різними вадами мовлення, в тому числі – і з загальним недорозвиненням мовлення. Так, О.А.Слинько відзначає, що несформованість засобів спілкування може бути головною причиною несприятливих стосунків в групі однолітків. Особистість дітей з мовленнєвою патологією формується в умовах своєрідного розвитку унаслідок наявного дефекту [10].

І хоча проблема особистості широко вивчалась в роботах медиків, педагогів, психологів, проте особливості розвитку особистості дитини з вадами психофізичного розвитку в корекційній педагогіці і спеціальній психології, зокрема – в логопсихології, вивчаються лише в роботах окремих вчених. Хоча є деякі дослідження в роботах таких авторів, як Л.С.Виготський, який відзначав, що у дітей з вадами мовлення виникають порушення у формуванні особистості, труднощі соціальної адаптації, порушення взаємодії з соціальним середовищем.